

Η Σχολή της Αλεξάνδρειας

Ορθοδοξία / Εκκλησιαστική Ιστορία

Πέτρος Παναγιωτόπουλος, Αν. Καθηγητής Θεολογικής Σχολής ΑΠΘ

Ο Ιανουάριος συμπίπτει με μία περίοδο κατά την οποία η Εκκλησία τιμά πολλές μορφές αγίων που συνδέονται κατά τον ένα ή άλλον τρόπο με την περίλαμπρη πνευματικά πόλη της Αλεξάνδρειας: Αθανάσιος, Κύριλλος, Αντώνιος, Μακάριος κ.ά. Δεν θα ήταν άσκοπο, λοιπόν, να κάνουμε μια σύντομη αναδρομή στη φημισμένη Σχολή της πόλης αυτής, στην οποία φοίτησαν και δίδαξαν σπουδαία αναστήματα της Εκκλησίας μας.

Η Σχολή της Αλεξάνδρειας αρχικά ιδρύθηκε ως «διδασκαλείο», δηλαδή σχολή κατήχησης όσων ήθελαν να εισέλθουν στην Εκκλησία. Οι απαρχές της ανάγονται στο δεύτερο μισό του 2^{ου} αιώνα (πριν από το 180). Μαρτυρείται ότι ήδη τη διηύθουναν οι κορυφαιοί αλεξανδρινοί θεολόγοι Πάνταινος, Κλήμης και Ωριγένης.

Η σύγχρονη έρευνα καταλήγει στο συμπέρασμα ότι μέχρι την εποχή του Ωριγένη (πρώτες δεκαετίες του 3^{ου} αιώνα) η Σχολή λειτούργησε ως χώρος ελεύθερων φιλοσοφικών αναζητήσεων από χριστιανούς στοχαστές, ανάλογα με τη Σχολή του Φιλοσόφου και μάρτυρα Ιουστίνου στη Ρώμη (+ 165) ή άλλων γνωστικών διδασκαλείων σε Ρώμη και Αλεξάνδρεια. Σύμφωνα με αυτή την άποψη, ο Ωριγένης ήταν εκείνος που τόνισε τον κατηχητικό χαρακτήρα της Σχολής και τη συνέδεσε με την τοπική εκκλησιαστική διοίκηση. Υφίσταται, πάντως, και η αντίληψη που θέλει τη Σχολή να έχει εξ αρχής κατηχητικό χρώμα, με προέλευση που ανάγεται στους εξ Ιουδαίων χριστιανούς της Αλεξάνδρειας. Εξάλλου, η ίδια πόλη συνδεόταν με μία πνευματικά ανθηρή ιουδαϊκή κοινότητα, της οποίας καρπός ήταν η μετάφραση στα ελληνικά της Παλαιάς Διαθήκης (γνωστή ως μετάφραση «των Εβδομήκοντα») και επιφανέστερος εκπρόσωπος ο Φίλων ο Ιουδαίος ή Αλεξανδρινός. Υπάρχουν μάλιστα στοιχεία που συνηγορούν στην ύπαρξη ενός εσωτερικού διαλόγου μεταξύ αυτής των εξ Ιουδαίων χριστιανών και μίας άλλης που ήταν περισσότερο ευεπίφορη σε θεολογικές επιδράσεις μη αλεξανδρινής (μικρασιατικής ή παλαιστινιακής) προέλευσης

Οι διδάσκοντες σ' αυτήν φέρεται να διέθεταν μεγάλη μόρφωση, τόσο θεολογική

όσο και θύραθεν. Αυτό μάλλον ήταν αναπόφευκτο, καθώς η Σχολή όφειλε από τα πράγματα να διαλεχθεί άμεσα με την εθνική διανόηση της εποχής, η οποία κατά ένα μεγάλο μέρος της είχε την έδρα της στην ίδια πόλη: Ας μην ξεχνάμε ότι η Αλεξάνδρεια με την περίφημη Βιβλιοθήκη της, το πανεπιστήμιο, το Μουσείο και άλλα εκπαιδευτικά της ιδρύματα, ήταν ένα μεγάλο πνευματικό κέντρο της ελληνικής σκέψης. Το κυρίαρχο για την εποχή φιλοσοφικό ρεύμα του Νεοπλατωνισμού εκφράστηκε από τον Πλωτίνο, ένα ακόμη πνευματικό τέκνο της Αλεξάνδρειας (σπούδασε σ' αυτήν).

Παράλληλα, η ίδια πόλη έμεινε γνωστή και ως έδρα πολλών και μεγάλων αιρέσεων που ταλάνισαν την αρχαία Εκκλησία. Γνωστικοί (Βασιλείδης, Ουαλεντίνος), ο Άρειος, ο Διόσκορος ανέπτυξαν τις κακοδοξίες τους στην ίδια πόλη και η ευθύνη της εκκλησιαστικής απάντησης σ' αυτές έπεσε κατά πρώτον στους ώμους της Σχολής της Αλεξάνδρειας.

Ας μην ξεχνάμε όμως ότι και η ίδια η Εκκλησία της Αλεξάνδρειας διέθετε μια έντονη φυσιογνωμία, που έβαλε τη δική της σφραγίδα στα εκκλησιαστικά πράγματα των πρώτων αιώνων του Χριστιανισμού. Έχοντας ικανούς ιεράρχες στο τιμόνι της, αξιόλογη εσωτερική οργάνωση και με σημαντική οικονομική δύναμη, δεν δίσταζε ακόμη και να αντιπαρατίθεται απέναντι στην Εκκλησία της Κωνσταντινούπολης, επικρατώντας στις μεταξύ τους διαφωνίες (Θεόφιλος έναντι Ιωάννου Χρυσοστόμου και Κύριλλος έναντι Νεστορίου).

Ουσιαστικά πρόκειται για την πρώτη σχολή που απέκτησε αμιγώς εκκλησιαστικό χαρακτήρα και δε συνδέθηκε αποκλειστικά με το όνομα του ιδρυτή της. Πολλοί από τους διδάσκοντες ήταν λαϊκοί και πολλοί επίσκοποι είχαν προηγουμένως θητεύσει στα διδακτικά της έδρανα. Το διδακτικό προσωπικό διοριζόταν από τον ίδιο τον Πατριάρχη Αλεξανδρείας, γεγονός που καταδεικνύει τη σημασία που απέδιδε η Εκκλησία στη λειτουργία της. Το ενδιαφέρον αυτό αποδεικνύεται και από την οικονομική στήριξη της αλεξανδρινής Εκκλησίας προς τη Σχολή της.

Οι ιστορικές μαρτυρίες συγκλίνουν στην άποψη ότι η Σχολή δεν στεγαζόταν σε ένα μόνο κτίριο, αλλά ήταν διασκορπισμένη σε διάφορα οικήματα. Επίσης, φαίνεται ότι σε κάποιες περιόδους, τα μαθήματα χωρίζονταν σε δύο κύκλους, που περιλάμβαναν αντίστοιχα τους αρχάριους και τους περισσότερο προχωρημένους. Γενικά, συνάγεται ότι ο κύκλος σπουδών ήταν πενταετής. Στο εκπαιδευτικό της πρόγραμμα περιλαμβάνονταν εισαγωγή στη φιλοσοφία, επιστημονικές γνώσεις (μαθηματικά, αστρονομία, φυσική, διαλεκτική, φιλοσοφία) και θεολογία (αγιογραφικές και συστηματικές σπουδές). Από την εποχή του Πάνταινου ήδη, το όνομα της Αλεξανδρινής Σχολής συνδέεται με ένα ευρύ υπομνηματιστικό και ερμηνευτικό έργο.

Η μετάβαση μάλιστα του Ωριγένη στην Καισάρεια της Παλαιστίνης (216) και η ίδρυση σχολής εκεί από τον ίδιο συντέλεσε σε ένα είδος μεταλαμπάδευσης του αλεξανδρινού πνεύματος στη γειτονική ιερή γη. Καθώς η Σχολή δεν είχε ομολογιακό χαρακτήρα, ένα άλλο ιδιαίτερο χαρακτηριστικό ήταν ότι δεχόταν στις τάξεις των μαθητών της εθνικούς, αιρετικούς και γυναίκες, κάτι που φανερώνει την ξεχωριστή αίγλη και το δυναμισμό της.

Στα ονόματα όσων μαθήτευσαν στις αίθουσές της ή την επισκέφθηκαν για κάποια περίοδο συναντάμε τις πιο σημαντικές προσωπικότητες της εποχής τους, όπως ο Κλήμης Αλεξανδρείας, ο Ωριγένης, ο Αλέξανδρος Ιεροσολύμων, ο Αμβρόσιος Αλεξανδρείας, ο Ηρακλάς, ο Διονύσιος Αλεξανδρινός, ο Ιούλιος Αφρικανός, ο Πάμφιλος, ο Πιέριος, ο Μ. Αθανάσιος, ο Κύριλλος Αλεξανδρείας, ο Δίδυμος ο Τυφλός, ο Γρηγόριος ο Θεολόγος, ο Μ. Βασίλειος, ο Παλλάδιος, ο Ιερώνυμος, ο Ρουφίνος, ο Σεραπίων Θμούεως, ο Ισίδωρος Πηλουσιώτης, κ.ά. Για πολλούς, πάντως (όπως και για τον Άρειο), δεν είναι σαφώς μαρτυρημένο ότι πέρασαν από τους χώρους της σχολής, αλλά συνάγεται από τα γενικότερα δεδομένα.

Η αίγλη της Σχολής προϊόντος του χρόνου μειωνόταν σταδιακά. Αν η ακμή της τοποθετείται στον 3^ο αιώνα, από τα μέσα του 5^{ου} αιώνα αρχίζει να φθίνει. Κατ' ορισμένους μελετητές, αυτό ίσως να συνδέεται με την εξέλιξη των μονοφυσιτικών ερίδων της περιόδου. Ωστόσο, το πνεύμα που κληροδότησε συνεχίζει να υφίσταται, ενώ δεν εκλείπουν από την πόλη της Αλεξάνδρειας τόσο οι σημαντικές πνευματικές φυσιογνωμίες όσο και δραστήριες ομάδες μελετητών και θεολόγων, όπως οι «φιλόπονοι» ή «σπουδαίοι», που φτάνουν ίσως και μέχρι τον 7^ο αιώνα.

Όσο αφορά την καθαυτό θεολογική φυσιογνωμία της αλεξανδρινής σχολής, με την έννοια πλέον του θεολογικού ρεύματος, το βασικότερο χαρακτηριστικό της είναι η χρήση της αλληγορικής μεθόδου στην ερμηνεία της Αγίας Γραφής. Με τη μέθοδο αυτή τονίζεται κατά βάση η πνευματική αξία του ιερού κειμένου. Στον Ωριγένη,

μάλιστα, η αλληγορία προσέγγισε το βαθμό της κατάχρησης. Αντίθετα, η άλλη μεγάλη σύγχρονή της σχολή, αυτή της Αντιόχειας, στράφηκε κυρίως προς τη λεγόμενη ιστορικο-φιλολογική ερμηνευτική μέθοδο. Δεν έλειπε, ωστόσο, από τη Σχολή της Αλεξάνδρειας τόσο η χρήση των θύραθεν γνώσεων όσο και ο απολογητικός χαρακτήρας της παραγωγής της.

Αξιοσημείωτη είναι, επίσης, και η χρήση της έννοιας του λόγου από την αλεξανδρινή σκέψη. Επηρεασμένη σαφώς από τα συγγράμματα του Φίλωνα, αλλά και από το ευρύτερο ελληνικό πνεύμα (Ηράκλειτος), η αλεξανδρινή γραμματεία ανέπτυξε την έννοια αυτή στο πλαίσιο της συνολικής θεώρησης της θείας οικονομίας για τη σωτηρία του ανθρώπου: τόσο ως προετοιμασία για την επερχόμενη εν Χριστώ σωτηρία όσο και ως όργανο της πίστης, ο ανθρώπινος λόγος γενικά γίνεται αποδεκτός ως παράγοντας της ανθρώπινης κατάφασης στην απολύτρωση. Ταυτόχρονα προκρίνεται η έννοια της φυσικής απολύτρωσης, ενώ η αντιοχειανή σκέψη προσανατολίζεται κυρίως προς την ηθική πλευρά της σωτηρίας. Η αλήθεια είναι πάντως ότι η χρήση του λόγου προσελήφθη κατά διαφορετικό τρόπο από τους εκπροσώπους της Σχολής. Σε κάποιους υπήρξε δογματικά προβληματική, καθώς προώθησε αιρετικές απόψεις, ενώ κάποιοι άλλοι την επεξεργάστηκαν ώστε να θεμελιώσουν το ορθό δόγμα της Εκκλησίας.

Πιθανόν και λόγω των ισχυρών επιρροών του (νεο)πλατωνικού περιβάλλοντος, η παραγωγή της φέρει ένα έντονα πλατωνικό χρώμα και μια γενικότερη έμφαση στη χρήση φιλοσοφικών μεθόδων. Η προτίμηση στην αλληγορική ερμηνευτική, εξάλλου, αντανακλά την πλατωνική πνευματοκρατία.

<http://bit.ly/10i19UI>